Írta: Benedek Csaba
2012. október 16. kedd, 08:17 - Módosítás: 2020. április 06. hétfő, 12:57

Október 16. Gál napja

Gál, Gallus, ír származású szent, már a kalandozások korából ismert St. Gallen megalapítója, esetleg névadója. Tisztelete bencés rendtársai révén nyilvánvalóan már az Árpád-korban gyökeret vert hazánkban. Erre utal a Szentgál falu, amelynek azért lett ő a védőszentje, mert a környező bakonyi ősrengeteg hasonlatos volt ahhoz a szinte megközelíthetetlen remeteséghez, amelyben Gál meghúzta magát és az állatokkal barátkozott. Legendája szerint egy medvére parancsolt rá, hogy segítsen szálfát hozni, követ görgetni a kolostor építésénél.

A tolnai Szentgál falu emlékezetét a hódoltság óta már csak pusztanév őrzi, hasonló Szentgáloskér Somagyban, Vásárosszentgál, Felsőszentgál (1270, 1448), Baranyában. A név származéka a beregi Gálfalva (Gobalovica), a marostordai Gálfalva (Galeşti), a kisküküllői Vámosgálfalva (Hahnendorf, Gallendorf, Ganeşti), a liptai Gálfalva (Galovany), továbbá a zempléni Gálszécs (Sečovce). Nyilván idetartozik a Galla (Alsógalla, Felsőgalla) helynevünk is. Melich János szerint az Alsófehér megyebeli Alsógáld, Felsőgáld, Havasgáld, másként Oláhgáld, Gáldtő falunevek is a Gál kicsinyített származékai. Melich a Kakas férfinevet, amely főleg a Berzeviczy-családra régebben igen jellemző volt, és a szebeni Kakaslalva (Hamba), szepesi Kakaslomnic (Berzeviczy-birtok), tolnai Kakasd helyneveket is a Gál, Gallus keresztnévből magyarázza.

Ebben az időben sűrűn járhatta keresztnévként is. Ebből önállósult a Gál, Gaal, Gaál, Gálos, Gálocs, Gálffy, Galló, Gajó, továbbá a szlávos hangzású Gálovics, Gallovich családnév.

Nezsider (Neusiedl am See), Nagydaróc (Velké Darovce), Turány (Turany XIII. század), Szlaszka (XV. század), Viszolaj (Visolaj), Predmér, Nizsna (Nížna), Zsaskó (Žaskov), Komjatna régi templomainak is Gál a védőszentje. Az elenyészett bihari Véd falu egyházának (1334) is. Feltűnő, hogy elsősorban erdővidékek faluinak a patrociniuma, ami legendájával függ össze.

Nem sikerült megállapítanunk, hogy Alsógalla barokk patrociniuma visszanyúlik-e a középkorba, a tatai bencés apátság vonzási körébe, vagy német bevándorlóktól származik.

A középkori Csanádban Apátfalva tisztelte védőszentül (1432). A titulus nyilvánvalóan a szomszédos Csanádi bencés apátsággal függ össze. A hódoltság után restaurált egyházmegyének is van egy Gál-patrociniuma: Temesfő (Weidenthal, Brebul Nou 1879).

Kiválasztásának körülményei nem ismeretesek, talán a falu bevándorolt németsége hozta a kultuszt magával. A szentet Németország számos vidékén jószágpatrónusként is tisztelték. Még emlékeznek rá, hogy Hőgyészen a Gallustag volt régebben a jószágszentelés ünnepe. Hozzáteszik: nach Sankt Gall bleibt die Kuh im Stall.

A veszprémi székesegyháznak a középkorban Gál-oltára volt, amit talán Szentgál falu közelsége is magyaráz.

A szent nevének a gallus (kakas) szóval való egyezése, továbbá a szentgalleni kolostor könyvtárának, iskolájának nagy híre magyarázza, hogy Gál a deákok egyik középkori számontartott szentje lett, akinek nevenapján kakas-ütéssel is rekordáltak. Ez is ama középkori eredetű szokásaink közé tartozik, amelyet inkább protestánsok, főleg evangélikusok őriztek meg. Közbevetőleg megemlítjük: hogy a váradi káptalani iskola növendékei Gál napjára egy kakast vagy tyúkot adtak elöljáróiknak. A színmagyar Csepreg kakassal kedveskedett (1585) papjának Gál napján, a diákok pedig egy-egy kakast vittek a mesternek ezen a napon ajándékba: ismég minden gyermek, az mely fizet szegődség szerént, azok vagy polgárfiak, vagy nemesfiak, de nem az németek, azon Szent Gál napján egy-egy kakassal tartoznak, melyet Szent Gál kakassának hínak. Nem kappannal, arra nem erőltetheti őkegyelme, hanem az, ki jó akaratjábul olyant akar adni, szabad vele.

A kakas-ütés hagyományvilágáról Újváry Zoltán írt európai kitekintésű, értékes tanulmányt. Rámutat arra, hogy a szokás messze földön ismeretes, és vidékenként különböző alkalmakhoz, így lakodalomhoz és az esztendő számos ünnepéhez, munka végzéséhez, főleg pedig a farsanghoz, húsvéthoz, aratáshoz kapcsolódik, és eredetileg föltétlenül áldozati jellege volt. Ennek elemzése nekünk itt nem lehet célunk. Újváry összegyűjti a hazai hagyományanyagot, és európai párhuzamait. Mi itt csak azt emeljük és részben egészítjük ki, ami Gál apát ünnepéhez tapad. A kakasütésnek a szent nevenapjával való kapcsolata és iskolai ünneppé való avatása – nézetünk szerint – a szokásnak föltétlenül rangot adott, és lehetővé tette, hogy a városi polgárság körében, elsősorban evangélikus német városainkban hosszú évszázadokon át virágozzék. Említettük, hogy a deákok kakasütése a rekordáció, ünnepköszöntés egyik sajátos fajtája volt.

Első adataink Késmárkról valók (1596). Itt már tilalomról van szó. Az iskola elöljárósága a kakasütést eltiltja, mert az előkészület izgalmai elvonják a tanulókat a munkájuktól, másfelől pedig a kisebb diákokat könnyen érheti baleset.

Egy 1670. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv tanúsítja, hogy Rozsnyón Gál napján az iskolás gyermekek tanítójuknak egy-egy kakast vittek.

A besztercebányai szlovák diákság körében – nyilvánvalóan itt is hajdani német polgári hatásra – szintén ismeretes volt a kakasütés. „Minden évben – idézzük Újváryt – Gál napján tartották meg a diákkirály ünnepét. Reggel a fiatalság felnőttek kíséretében kivonult a rétre. A diákoknak szánt ajándékokat lerakták egy kör közepére. Egy kakast karóhoz kötöttek. A diákok sorra megpróbáltak a kakast leütni. A soron következő diák szemét bekötötték, kezébe pálcát adtak. Miközben a diák a kakas keresésére indult, társai a tanítóval dalt énekeltek. Aki eltalálta a kakast, kalácsot vagy kiflit kapott, aki nem találta el, szomorúan odébbállt.”

A múlt századot is megérte a brassai szász gimnázium kakasünnepe Gál napján. „Ekkor választották meg – írja forrásai nyomán Újváry – az iskolában a kakasünnep királyát. A kakasviadal és a kakaslövés keveredett itt egymással. A kitűnőbb és előkelőbb tanulók, akiket királyságra jelöltek, egy-egy kakast hoztak az iskolába, és kakasviadalt rendeztek. Akinek a kakasa győzött, az lett az ifjúság királya. A deák királyt a gimnázium birtokában levő, XVII. századból származó aranyozott rézkoronával koronázták meg. A megkoronázott királyt az iskola ifjúsága: dobosok, zenészek, a felsőbb osztályosok tógás csapata, valamint fehér ingbe öltözött diákok, akik virággal és repkénnyel feldíszített kardot tartottak a kezükben, a Szent Márton-hegyre kísérték, ahol az ünnepség második részét tartották. Az ott eleregetett szárnyasokat (liba, kacsa, tyúk stb.) a kardos csapat üldözőbe vette, és fejüket lemetszette. Három napon át (!) tartott ez a véres csata. A leölt áldozatokból lakomát csaptak, a király pedig gyümölccsel; süteménnyel és pénzzel ajándékozta meg a mészárlás résztvevőit.”

Nyilvánvaló, hogy a hétfalusi és apácai csángók kakasünnepe – tekintve, hogy évszázadokon át Brassó város jobbágyai voltak – ennek a brassai szász szokásnak átvétele. Csángóinknál azonban húsvét másnapjára tevődött át. Így van különben a Nagyszebentől függő kisded szakadáti magyar népszigeten is.

Gál a parasztéletben határnapként is előfordul. Szendrey Zsigmond idézi egy múlt századi székely naptárból (1844), hogy ezen a napon érik be a makk, és most van az évben az utolsó halászat. E tájban, Gál és Lukács körül kell Makó régi gazdái szerint szántásba fogni, az őszi búzát vetni. Szamosháton a gálhét viszont nem alkalmas a búzavetésre, mert üszkös lesz.

Forrás: Bálint Sándor ÜNNEPI KALENDÁRIUM II. Szent István Társulat, Budapest, 1977. 379-382.

Ujváry Zoltán: Itélkező játékok. In: Magyar Néprajz. Népszokás, néphit, népi vallásosság, (Dömötör Tekla főszerk.). Budapest, 1990. 287-290.